

Fuga

ALGEMEEN

De FUGA (van het Latijnse fugere, vluchten) is een contrapuntische compositie, die meestal op één thema (subject) is gebouwd. Meerdere thema's zijn ook mogelijk. In dat geval spreken we van een dubbel-, tripel- en quadrupelfuga (resp. 2, 3 of 4 verschillende thema's). De meeste fuga's zijn 3- of 4-stemmig. In grotere orkest- of koorwerken kan dit tot meer dan 8-stemmig gaan. Deze vorm ontwikkelde zich in de 18e eeuw uit verschillende soorten contrapuntische composities als de ricercares, capriccio's, canzones, en fantasia's. De grootmeester van het contrapunt en fuga in het bijzonder is Johan Sebastiaan Bach.

In de fuga fungeren de verschillende "partijen" als zelfstandige stemmen die achtereenvolgens met het thema inzetten. In de fuga worden deze inzetten geformaliseerd tot wat men de *EXPOSITIE* noemt.

Het thema van een fuga noemen we *SUBJECT*. De fuga start met het subject. De voorstelling van dit subject noemen we de *DUX* (*leider*).

Doorgaans staat het *SUBJECT* of *DUX* in de tonica en wordt het in de dominant gevolgd door het *antwoord* of *COMES* (metgezel). De tegenstem op de comes noemen we het *CONTRASUBJECT*.

In de andere stemmen worden daarna het subject en het *CONTRASUBJECT* afgewisseld.

VORM

De vorm van de FUGA bestaat uit drie *episodes*: *Expositie* - *Doorwerking* / *Ontwikkeling* - *Coda* / *Slotdeel*

EXPOSITIE:

De eerste episode wordt de *expositie* genoemd, omdat daaruit blijkt uit hoeveel stemmen de fuga bestaat. Het belangrijkste thema, het *subject* wordt als eerste eenstemmig gespeeld. De eerste inzet is doorgaans op de tonica en heet *dux*. De tweede inzet van het *subject* komt op de dominant en wordt *comes* genoemd. De melodie die in contrapunt tot het *subject* staat, heet *contrasubject*. Het contrasubject van de *dux* overlapt dan met het subject van de *comes*. Tussen de *comes* en de tweede *dux* komt de *brug*. Via deze brug wordt er van de dominant / paralleltoonaard terug gemoduleerd naar de tonica. De expositie is voorbij wanneer alle stemmen een keer het thema hebben gespeeld.

Dit is een mogelijke expositie van een 4-stemmige fuga. Uiteraard kunnen de inzetten van het Subject in andere volgorden zijn.

Stem 1					Comes
Stem 2			Dux		C.S.
Stem 3		Comes	(Brug)	C.S.	Vrij C.P.
Stem 4	Dux	C.S.	(Brug)	Vrij C.P.	Vrij C.P.

DOORWERKING / ONTWIKKELING:

De doorwerking / ontwikkeling vormt het grootste deel in de fuga. In de doorwerking worden de thema's op verschillende manieren geïntegreerd. De subjecten en contrasubject(en) komen in zijn geheel of verkapt vorm terug. De episodes worden doorgaans onderbroken door korte *divertimenti* waarin op het materiaal van de thema's wordt gevarieerd. Uiteraard wordt dit thematisch materiaal in alle stemmen verwerkt. De doorwerking kenmerkt zich door een specifiek gebruik van bepaalde toonsoorten en themabehandelingen. Zo zijn er diverse contrapuntische technieken, zoals:

- Omkering / Spiegel: Horizontale spiegeling van het subject: een sprong naar boven wordt een even grote sprong naar beneden.

- Kreeftegang: oorspronkelijke melodie / subject van achteren naar voren.

- Vergroting: Proportionele vergroting van de notenwaarden. Dubbele vergroting: de notenwaarde van de melodie / subject wordt dubbel zo lang.

- Verkleining: proportionele verkleining van de notenwaarden.

- Stretto: Versnelde opeenvolging van thema-inzetten waarbij de thema's invallen nog vooraleer het thema in een andere stem is afgelopen.

Verdere volledige of gedeeltelijke exposities van thema's worden doorgaans van elkaar gescheiden door korte *episodes*. Dit zijn korte passages waar het thema in geen enkele stem voorkomt. Deze worden soms geaccentueerd door gebruik te maken van sequensen. Deze episodes kunnen dienen om naar verschillende toonsoorten te moduleren voordat aan het eind de oorspronkelijke toonsoort terugkeert.

CODA / SLOT

Na de doorwerking komt de Coda. Deze vangt aan bij de terugkeer naar de originele toonaard. De coda eindigt meestal op een aangehouden basnoot (pedaal) op de dominant en/of tonica met daarboven een stretto of het thema in vergroting of omkering.

Varianten van de fuga

- Een **fugato** is een deel van een compositie dat kenmerken heeft van een (korte) fuga, zoals verschillende thema-inzetten, echter meestal heeft een fugato niet de volledige uitwerking van een fuga.
Fugato's komen soms voor als verbindende delen van een compositie, zoals in het Pianoconcert van Schumann, waar het orkest op zeker moment een fugato speelt.
- Een **fughetta** is een kleine korte fuga, zo genoemd vanwege de eenvoudige doorwerkingen van het thematisch materiaal, en meestal een kortere lengte van de compositie.
- Eénstemmige fuga's zijn uiteraard onmogelijk. Wel is het mogelijk meerstemmigheid te suggereren, zoals door Bach gedaan wordt in zijn sonates en partita's voor viool en cellosuites. In de prelude uit de V^{de} cellosuite schrijft Bach een suggestie van een meerstemmige fuga.

MUZIEKVOORBEELDEN:

- Dubbelfuga: bijvoorbeeld het Kyrie eleison uit het Requiem van W. A. Mozart.
- Das Wohltemperierte Klavier: 2 x 24 preludes en fuga's in alle toonaarden van J. S. Bach.
- Koorfuga: de Johannes-Passion: *Wir haben ein Gesetz* en *Lässest du diesen los*.
- Preludes en Fuga's van Sjostakovitsj, Prelude en Fuga van Liszt, Schumann, enz...

Feit is dat al deze componisten fuga's schreven ofwel als eerbetoon aan Bach of het in de stijl schreven van Bach zonder hun eigen artistieke visie te verloochenen.

Bronnen:

Geschiedenis van de Westerse Muziek
Muzikale stijlgeschiedenis
Wikipedia

D. J. Grout en C. V. Palisca
W. Steffelaar

Analyse:

J.S. Bach

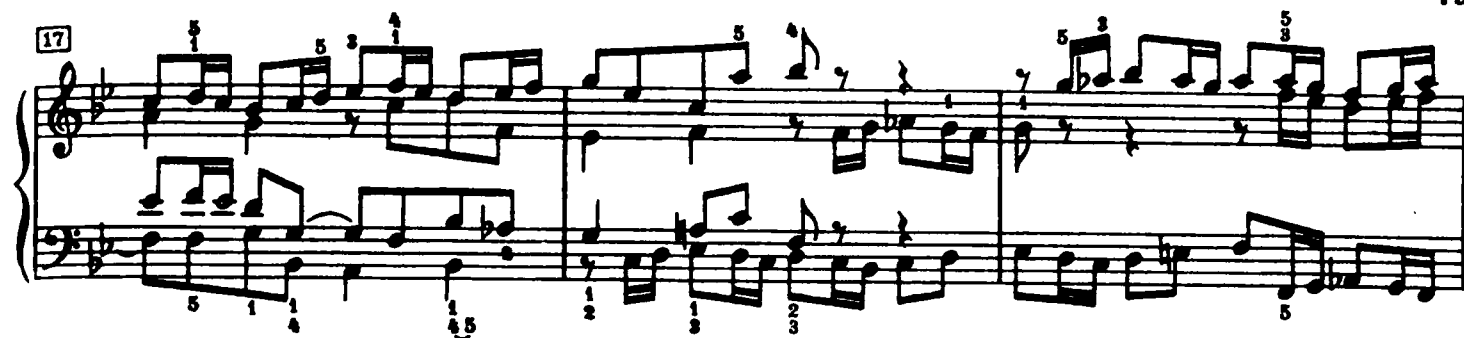
Wohltemperierte Klavier 1

Fuga XVI

a 4 Voci

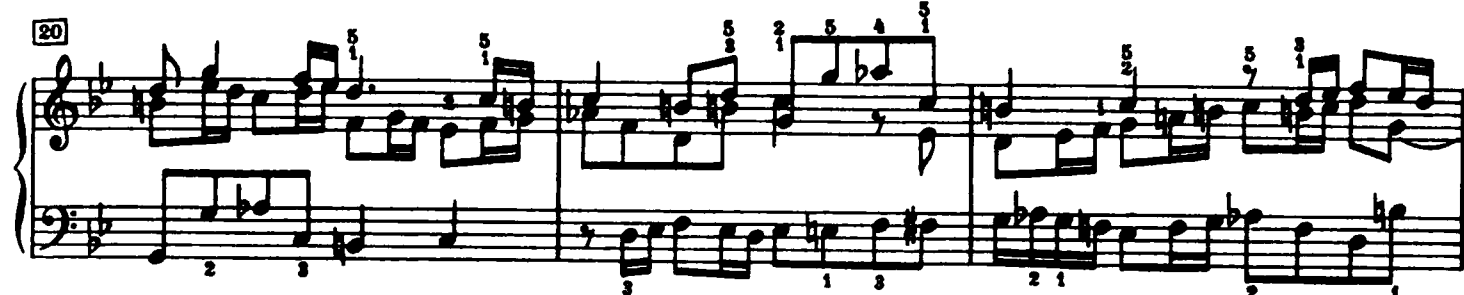
The musical score for Fuga XVI by J.S. Bach, from the Wohltemperierte Klavier 1, is presented in five systems. Each system consists of two staves, with the first staff in treble clef and the second in bass clef. The key signature is G major (one sharp, F#), and the time signature is 4/4. The score includes various musical notations such as notes, rests, accidentals, and fingerings. The first system starts with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The second system starts with a box containing the number 4. The third system starts with a box containing the number 7. The fourth system starts with a box containing the number 10. The fifth system starts with a box containing the number 14. The score includes various musical notations such as notes, rests, accidentals, and fingerings.

17

System 17: Treble and bass staves with piano accompaniment. The treble staff features a melodic line with eighth and sixteenth notes, while the bass staff provides a harmonic foundation with eighth notes. Fingering numbers (1-5) are indicated for both hands.

20

System 20: Continuation of the musical piece. The treble staff has a more active melodic line with frequent sixteenth-note runs. The bass staff continues with a steady eighth-note accompaniment. Fingering is clearly marked throughout.

23

System 23: The treble staff shows a shift in texture with some chords and longer note values. The bass staff remains active with eighth-note patterns. Fingering numbers are present for both staves.

26

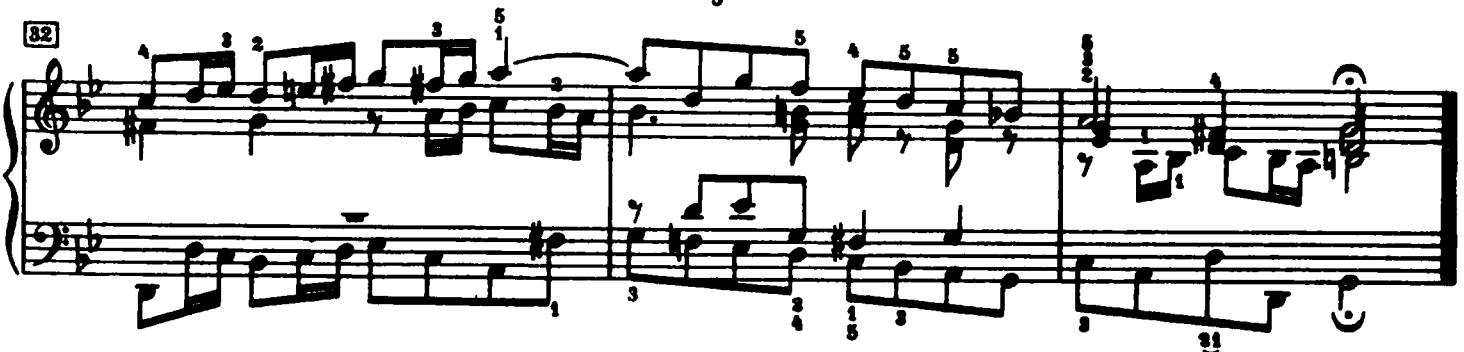
System 26: Features a more complex melodic line in the treble staff with many beamed sixteenth notes. The bass staff has a simpler accompaniment of eighth notes. Fingering is indicated for both hands.

29

System 29: The treble staff contains a melodic line with various intervals and some rests. The bass staff provides a consistent eighth-note accompaniment. Fingering numbers are shown for both staves.

32

System 32: The final system on the page. The treble staff has a melodic line that concludes with a sustained note. The bass staff continues with eighth-note accompaniment until the final measure. Fingering is indicated for both staves.